

Navoiy viloyati tarixi va madaniyat davlat muzeyi b`lim mudiri Gulchehra Jumayeva

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek xalqining milliy ust kiyimi – choponning kelib chiqishi, tarixiy ildizlari, shakllanish jarayoni va madaniy ahamiyati keng yoritilgan. Choponning Markaziy Osiyo xalqlari hayotida tutgan o'rnini, uning turli davrlarda ijtimoiy maqom, estetik did va hunarmandchilik an'analari bilan bog'liq jihatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, choponning turlari, bezaklari, ramziy ma'nolari, hududiy farqlari hamda zamonaviy modadagi o'rnini haqida ma'lumotlar berilgan. Maqolada muzeylarda saqlanayotgan choponlarning etnografik va badiiy qiymati, ularning milliy merosni asrash va targ'ib etishdagi roli ham alohida o'rin egallagan. Choponning xalq hayotidagi o'rnini, marosimlardagi ahamiyati hamda bugungi kunda modadagi qayta talqinlari keng ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *Chopon, milliy kiyim, o'zbek madaniyati, etnografiya, hunarmandchilik, adras, zardo'zlik, naqshlar, xalq an'analari, muzey eksponati, milliy meros, zamonaviy moda, ust kiyim, tarixiy kiyim, Markaziy Osiyo.*

KIRISH

Chopon- O`rta Osiyo xalqlarining an`anaviy milliy kiyimlaridan biri bo`lib, u asrlar davomida nafaqat kundalik extiyojda, balki ijtimoiy maqom, madaniy did va hunarmandchilik an`analarini ifoda etuvchi element sifatida shakllangan. Muzeylarda saqlanayotgan choponlar esa bu milliy merosning qadimiy qirralari, etnografik xususiyatlari va estetik qiymatini tadqiq etishga imkon beradi.

O'zbek xalqining milliy kiyimlari ichida chopon alohida o'rin egallaydi. U nafaqat kundalik hayotda kiyiladigan ust kiyim, balki xalqning tarixi, madaniyati, urf-odati, an'anasi va estetik didini mujassamlashtiruvchi boy madaniy meros hisoblanadi. Chopon asrlar davomida o'z shaklini, ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, zamon bilan uyg'unlashgan holda takomillashib borgan milliy kiyimdir.

Choponning kelib chiqishi va tarixiy ildizlari

Choponning kelib chiqish tarixi Markaziy Osiyodagi qadimiy chorvador va dehqonchilik bilan shug'ullanuvchi xalqlarning hayoti bilan chambarchas bog'liq. Arxeologik topilmalar, tarixiy manbalar va qo'lyozmalar shuni ko'rsatadiki, ilk choponga o'xshash ust kiyimlar miloddan avvalgi ming yilliklarga borib taqaladi. Ayniqsa, o'zbeklar, qozoqlar, qirg'izlar, tojiklar, turkmanlar va boshqa turkiy xalqlar bu kiyim turini turli nomlarda keng ishlatib kelgan.

Chopon dastlab sovuqdan himoyalovchi amaliy kiyim bo'lgan. U yengil, issiq, mustahkam va qulay bo'lishi sababli chorvadorlar, dehqonlar, hunarmandlar va karvonsaroylarda savdogarlar tomonidan keng qo'llanilgan. Keyinchalik chopon kundalik kiyim bo'lish bilan birga, ijtimoiy martabani ifodalovchi ramziy kiyimga ham aylangan.

Chopon tikilishi mahorat talab qiladigan san'at hisoblanadi. U bir necha bosqichda tayyorlanadi: mato tanlash, bichish, yeng va yoqa shaklini berish, ichini qalin mato bilan to'ldirish, qaviqlarni tikish, bezash va yakuniy ishlov berish.

Asosiy elementlari

Usti-adras, beqasam, shoyi, barxat, bo`z, atlas kabi matolardan

Ichki qismi – paxta yopilgan qalin mato

Qaviq qismi- qo`l mehnati bilan tikiladigan milliy naqshlar.

Bog`ich- choponni yopib bog`lab qo`yish uchun ishlatiladi.

Yeng va yoqa – kiyimning qulaylik darajasi va shaklini belgilaydi.

Ustoz do`ppido`zlar, zardo`zlar va chopondo`z ustalar har bir choponga o`z mahoratini, didini va bezash san`atini singdirgan. Shu sababli har bir chopon o`ziga xos, takrorlanmas san`at asaridir.

Choponning turlari

Muzeylarda turli davrlarga oid choponlar saqlanadi. Choponlar materiali, shakli, naqshli va vazifasiga ko`ra turlicha bo`ladi.

1) Kundalik chopon

Oddiy bo`z yoki kalta adras matodan tikilib, kundalik hayotda, uy yumushlarida, bozorda, dalada ishlatilgan. Yengil, qulay bo`lgan.

2) To`y va tantanali chopon

Atlas, shoyi, zardo`z matolardan tikilib, oltin suvi berilgan naqshlar bilan bezatilgan. Bu choponlar boylik, hurmat va martaba belgisi bo`lgan.

3) Sovuqdan himoyalovchi qalin chopon

Paxta yoki jun bilan qalinlashtirilgan, qishda issiq tutuvchi ust kiyim. Ayniqsa, chorvador orasida keng tarqalgan.

4) Hududiy choponlar

Buxoro choponi- zardo`zlik san`ati bilan mashhur.

Marg`ilon choponi - atlas-adras matolari bilan tanilgan.

Namangan choponi – nozik qaviqlari bilan ajralib turadi.

Har biri o`ziga xos tarixi va badiiy qimmatini bilan ajralib turadi.

Choponning bezaklari va ramziy ma`nolari

Chopon nafaqat ust kiyim, balki xalq dunyoqarashi, e`tiqodi, orzu-umidi va estetik qarashlarini ifodalovchi san`at namunasi hisoblanadi

Asosiy naqshlar va ularning ma`nosi

Islimiy naqshlar- tabiat, hayotiy kuch va poklik timsoli.

Girix naqshlari - abadiyat, uyg`unlik va tartib belgisi.

Bodom naqshi – baraka va farovonlik ramzi.

Qanat naqshi - ozodlik, orzu va himoya timsoli.

Zardo`zi bilan bezalgan choponlar o`zining hashamati, nafisligi va milliy ruhini namoyon etadi.

Choponning ijtimoiy ahamiyati

O`zbek jamiyatida chopon asrlar davomida quyidagi jihatlar uchun qadrlangan:

1) Hurmat va ehtirom ramzi

Mehmon kelsa, uning yelkasiga chopon yopib qo‘yish qadimiy odat. Bu mehmonni ulug‘lashning eng oliy shaklidir.

2) Sovg‘a tariqasida

To‘yda, sunnat marosimlarida, tantanali tadbirlarda chopon ulashish o‘zbeklarning eng qadimiy odatlaridan biri.

3) Ijtimoiy lavozim belgisi

Qozi, shayx, oqsoqol, yetakchi shaxslar ko‘pincha hashamatli chopon kiygan.

Choponning madaniy va ma‘naviy o‘rni

Chopon o‘zbekning ma‘naviy olamida muhim o‘rin tutadi. U insonning pokligi, soddaligi, mehmondo‘stligi, sabr-toqati va matonatini ifodalaydi. Ko‘plab maqollar, ertaklar, afsona va hikoyatlarda chopon obraziga alohida o‘rin berilgan.

Shuningdek, adabiyot, teatr, kino va san‘atda ham chopon milliy identitet timsoli sifatida tez-tez uchraydi.

Choponning zamonaviy modadagi o‘rni

Bugungi kunda chopon nafaqat an‘anaviy kiyim, balki zamonaviy dizaynning ajralmas qismiga aylangan. Yosh dizaynerlar chopon shaklini zamonaviy modaga moslab, quyidagicha yangiliklar kiritmoqda:

Yengil, qisqa shaklli “modern choponlar”.

Sport uslubidagi chopon kurtkalar.

Atlas-adrasdan tikilgan ayollar uchun elegant choponlar.

Sahna kiyimi sifatida mashhurlik kasb etgan “fashion-chopon”.

Ko‘plab san‘atkorlar, shou-biznes vakillari, siyosatchilar xalqaro sahnalarda o‘zbek choponini faxr bilan taqdim etmoqda.

Choponning bugungi kundagi amaliy ahamiyati

Hozirda chopon:

Milliy bayramlarda, to‘y marosimlarida, sahna va madaniy tadbirlarda

keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa turizm rivoji bilan choponga bo‘lgan qiziqish yanada oshdi. Mahalliy ustalar chopon tikish san‘atini rivojlantirishda davom etmoqda.

XULOSA

Chopon – o‘zbek xalqining ko‘p asrlik tarixi, madaniyati, turmush tarzi, urf-odati va ma‘naviy dunyosini mujassam etgan bebaho milliy merosdir. U oddiy kiyim emas, balki xalqning ruhiyati, hayot falsafasi va estetik didini aks ettiruvchi ramziy ust kiyimdir. Bugungi kunda chopon nafaqat an‘ana sifatida, balki zamonaviy modaning muhim qismi sifatida ham o‘z o‘rniga ega bo‘lib bormoqda. Shu bois chopon hali uzoq asrlar davomida o‘zbeklik timsoli sifatida avlodlarga yetib boraveradi.

Muzeydagi choponlar esa mazkur qadriyatni saqlash, o‘rganish vayanada qadrlashga xizmat qiluvchi muhim ekasponatlardir. Ularning har biri o‘z davrining tirik guvohi bo‘lib, xalqning ijodkorligi va salohiyatini namayon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jumayeva G. Maqola: Chopon. Navoiy viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi materiallari.
2. Abdurahmonova N. O'zbek milliy kiyimlari tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. (Choponning tarixiy ildizlari va shakllanishi uchun).
3. Sodiqova N. O'zbek milliy kiyimlari XIX-XX asrlar (Etnografik atlas). – Toshkent: Sharq, 2006. (Hududiy farqlar va mato turlari bo'yicha).
4. Mo'minov A. Markaziy Osiyo xalqlari amaliy san'ati va naqshshunosligi. – Toshkent, 2015. (Islimiy va girix naqshlarining ma'nolari uchun).
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2000-2005. (Chopon va milliy matolar haqidagi umumiy ma'lumotlar uchun).
6. Muzeyshunoslik va etnografiya materiallari. Navoiy viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi eksponatlari tavsifi.